

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Вучэбна-метадычнае аб'яднанне па педагагічнай адукацыі

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Першы намеснік Міністра адукацыі
Рэспублікі Беларусь

_____ І.А.Старавойтава
“ _____ ”

Рэгістрацыйны № ТД _____ /тып.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Тыпавая вучэбная праграма па вучэбнай дысцыпліне
для спецыяльнасці 1-01 02 01 Пачатковая адукацыя

УЗГОДНЕНА

Старшыня вучэбна-метадычнага
аб'яднання па педагагічнай
адукацыі

_____ А.І.Жук

УЗГОДНЕНА

Начальнік Галоўнага ўпраўлення
прафесійнай адукацыі
Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь

_____ С.А.Каспяровіч

УЗГОДНЕНА

Начальнік Галоўнага ўпраўлення
агульнай сярэдняй, дашкольнай і
спецыяльнай адукацыі
Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь

_____ М.С.Кіндзірэнка

УЗГОДНЕНА

Прарэктар па навукова-метадычнай
работе Дзяржаўнай установы
адукацыі “Рэспубліканскі інстытут
вышэйшай школы”

_____ І.У.Цітовіч

Эксперт-нормакантралёр

Мінск 2021

СКЛАДАЛЬНІКІ:

Азарка В.У., дацэнт кафедры беларускага і рускага мовазнаўства факультэта пачатковай адукацыі ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;

Васілеўская А.С., загадчык кафедры беларускага і рускага мовазнаўства факультэта пачатковай адукацыі ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;

Качан В.Г., дацэнт кафедры беларускага і рускага мовазнаўства факультэта пачатковай адукацыі ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

РЭЦЭНЗЕНТЫ:

Кафедра беларускай і рускай філалогіі ўстановы адукацыі “Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна” (пракакол № 14 ад 17.05.2021);

Крыцкая Н.В., дацэнт кафедры дашкольнай і пачатковай адукацыі ўстановы адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ:

Кафедрай беларускага і рускага мовазнаўства факультэта пачатковай адукацыі ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (пракакол № 10 ад 29.04.2021);

Навукова-метадычным саветам установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (пракакол № 6 ад 26.05.2021);

Навукова-метадычным саветам па дашкольнай і пачатковай адукацыі вучэбна-метадычнага аб’яднання па педагагічнай адукацыі (пракакол № 4 ад 28.05.2021).

Адказы за рэдакцыю: В.У.Азарка

Адказы за выпуск: А.С.Васілеўская

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Тыпавая вучэбная праграма па дысцыпліне “Беларуская мова” для ўстаноў вышэйшай адукацыі Рэспублікі Беларусь распрацавана ў адпаведнасці з патрабаваннямі адукацыйнага стандарта вышэйшай адукацыі першай ступені па спецыяльнасці 1-01 02 01 “Пачатковая адукацыя”.

У падрыхтоўцы настаўнікаў пачатковых класаў курс “Беларуская мова” займае асобае месца сярод асноўных вучэбных дысцыплін, аб’яднаных агульнымі прафесійнымі задачамі. Настаўнік пачатковых класаў павінен быць адукаваным чалавекам з адпаведнай тэрэтычнай падрыхтоўкай па мове, якая мае статус нацыянальнай дзяржаўнай мовы. Вывучэнне беларускай мовы носіць статычны нарматыўны характар, які прадугледжвае засваенне сукупнасці правілаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы, што забяспечвае правільнае авалоданне ёю.

Курс “Беларуская мова” мае на мэце сфарміраваць у студэнтаў навуковы погляд на беларускую мову як сацыяльную (грамадскую) з’яву, як форму нацыянальнай культуры і сродак выражэння нацыянальнай самасвядомасці, вызначыць асаблівасці і заканамернасці развіцця сучаснай беларускай мовы, выпрацаваць практычныя навыкі самастойнага аналізу разнастайных моўных фактаў, параўнання іх з адпаведнымі фактамі ў рускай мове.

Мэта дысцыпліны – садзейнічаць набывшцю студэнтамі трывалых і свядомых ведаў па сучаснай беларускай літаратурнай мове для эфектыўнага карыстання беларускай мовай ва ўсіх сферах прафесійнай дзейнасці.

Задачы дысцыпліны:

даць тэрэтычныя веды пра законы і з’явы фанетычнай, лексічнай і граматычнай сістэм сучаснай беларускай літаратурнай мовы;

спрыяць практычнаму авалоданню нормамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы;

выпрацаваць навыкі самастойнага аналізу разнастайных моўных фактаў; актыўна ўдасканальваць маўленчую практыку студэнтаў, садзейнічаць узбагачэнню іх прафесійнага тэзаўруса;

выхоўваць любоў да мастацкага слова, да духоўнай спадчыны беларускага народа;

развіваць сродкамі мовы інтэлектуальную, эстэтычную, маральную сферы асобы студэнта.

Вучэбная дысцыпліна “Беларуская мова” з’яўляецца адной з асноўных у падрыхтоўцы будучага настаўніка пачатковых класаў. Яна павінна не проста падрыхтаваць студэнта да выкладання школьнага курса беларускай мовы на I ступені атрымання агульнай сярэдняй адукацыі, але і навучыць карыстацца мовай як асноўным спосабам педагагічнага ўздзеяння.

Вучэбная дысцыпліна “Беларуская мова” з’яўляецца дысцыплінай дзяржаўнага кампанента, уваходзіць у модуль “Тэрэтычныя асновы пачатковай моўнай адукацыі” і звязана з вучэбнымі дысцыплінамі “Руская

мова”, “Методыка выкладання беларускай мовы”, “Методыка развіцця маўлення”, “Методыка навучання грамаце і каліграфіі”.

Згодна з адукацыйным стандартам вышэйшай адукацыі, тыповым вучэбным планам вывучэнне вучэбнай дысцыпліны “Беларуская мова” накіравана на фарміраванне ў студэнтаў універсальнай кампетэнцыі: здзяйсняць камунікацыі ў вуснай і пісьмовай формах на дзяржаўных і замежных мовах для рашэння задач прафесійнага, міжасабовага і міжкультурнага ўзаемадзеяння; базавай прафесійнай кампетэнцыі: тлумачыць моўныя факты рускай і беларускай моў, адрозненні фанетычнай, лексічнай і граматычнай сістэм рускай і беларускай моў.

У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен

ведаць:

асноўныя нормы сучаснай беларускай мовы;
 прадмет і задачы навукі пра мову;
 паняцці і тэрміны лінгвістыкі;
 методыка аналізу моўных фактаў;
 заканамернасці арганізацыі і ўласцівасці фанетычнай, лексічнай і граматычнай сістэм сучаснай беларускай мовы;
 прынцыпы класіфікацыі моўных адзінак;

умець:

карыстацца асноўнай даведачнай літаратурай, тлумачальнымі і нарматыўнымі слоўнікамі беларускай мовы;
 выкарыстоўваць моўныя адзінкі ў вуснай і пісьмовай камунікацыі;
 абагульняць і самастойна паглыбляць веды пра адзінкі мовы, неабходныя для прафесійнай дзейнасці;
 самастойна ацэньваць і аналізаваць моўныя з’явы;
 карыстацца навуковай і даведачнай літаратурай;
 выконваць розныя віда аналізу, якія дэманструюць своеасаблівасць асобнай адзінкі мовы, тэксту;
 складаць паўнаватарскія тэматычныя выказванні на беларускай мове;

валодаць:

навыкамі стварэння на беларускай мове граматычных і лагічна несупярэчлівых пісьмовых і вусных тэкстаў розных стыляў і жанраў;
 навыкамі выкарыстання моўных сродкаў для рашэння прафесійных задач;
 навыкамі лінгвістычнага аналізу моўных адзінак;
 навыкамі супастаўлення фанетычнай, лексічнай і граматычнай сістэм рускай і беларускай моў.

На вывучэнне вучэбнай дысцыпліны “Беларуская мова” адведзена ўсяго 416 гадзін, з іх 240 аўдыторных. Прыкладнае размеркаванне аўдыторных гадзін па відах заняткаў: лекцыі – 80 гадзін, практычныя – 160 гадзін.

Рэкамендаваныя формы бягучай атэстацыі – залік і экзамен.

ПРЫКЛАДНЫ ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ пп	Назва тэмы	Усяго аўдыторных гадзін	Размеркаванне аўдыторнага часу па відах заняткаў	
			лекцыі	практычныя заняткі
1	Беларуская нацыянальная мова, яе формы	2	2	-
2	Фанетыка	20	6	14
3	Арфаэпія	2	-	2
4	Графіка і арфаграфія	6	2	4
5	Лексікалогія	14	6	8
6	Фразеалогія	6	2	4
7	Лексікаграфія	4	-	4
8	Марфеміка	6	2	4
9	Словаўтварэнне	6	2	4
10	Марфалогія	2	2	-
10.1	Назоўнік	20	6	14
10.2	Прыметнік	10	4	6
10.3	Лічэбнік	8	2	6
10.4	Займеннік	8	2	6
10.5	Дзеяслоў	22	8	14
10.6	Дзеепрыметнік	6	2	4
10.7	Дзеепрыслоўе	6	2	4
10.8	Прыслоўе. Безасабова-прэдыкатыўныя словы	10	2	8
10.9	Лексіка-граматычныя разрады слоў, якія не адносяцца да самастойных і службовых часцін мовы	4	2	2
10.10	Службовыя часціны мовы	12	4	8
11	Сінтаксіс	2	2	-
11.1	Словазлучэнне	6	2	4
11.2	Сказ. Тыпы сказаў	2	2	-
11.3	Просты сказ	18	4	14
11.4	Ускладнены сказ	12	4	8
11.5	Складаны сказ. Складаназлучаны сказ	4	2	2
11.6	Складаназалежны сказ	6	2	4
11.7	Бяззлучнікавы складаны сказ	6	2	4
11.8	Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі	2	-	2

11.9	Чужая мова	6	2	4
12	Пунктуацыя	2	-	2
	Усяго:	240	80	160

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

1. Беларуская нацыянальная мова, яе формы. Літаратурная мова – адна з формаў нацыянальнай мовы, яе прыметы і асаблівасці. Нормы сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Норма і варыянтнасць. Беларуская літаратурная мова і дыялекты беларускай мовы, іх узаемадзеянне.

Беларуская мова сярод іншых славянскіх моў. Гістарычныя ўмовы і асноўныя этапы развіцця беларускай мовы. Старажытная беларуская мова ў Вялікім Княстве Літоўскім. Жанравая разнастайнасць твораў на старажытнай беларускай мове.

Прычыны заняпаду беларускай мовы ў Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі.

Сацыяльна-палітычныя ўмовы развіцця і функцыянавання беларускай літаратурнай мовы ў XX-XXI стагоддзі. Роля беларускіх пісьменнікаў ва ўдасканаленні і развіцці беларускай літаратурнай мовы. Закон "Аб мовах у Беларускай ССР".

2. Фанетыка. Фанетыка як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы фанетыкі.

Паняцце пра фанетычнае чляненне маўленчай плыні. Фанетычныя адзінкі вуснага маўлення (гук, склад, фанетычнае слова, маўленчы такт, інтанацыйная фраза).

Класіфікацыі гукаў: акустычная, артыкуляцыйная і функцыянальная.

Галосныя гукі і іх класіфікацыя (паводле удзелу губ, ступені і месца пад'ёму языка). Моцная і слабая пазіцыі галосных гукаў. Пазіцыйныя змены галосных гукаў. Аканне і яканне ў беларускай мове. Пазіцыйныя і гістарычныя чаргаванні галосных гукаў.

Зычныя гукі і іх класіфікацыі: акустычная (паводле ўдзелу голасу і шуму), артыкуляцыйная (па спосабе ўтварэння, месцы ўтварэння), дадатковай артыкуляцыі (цвёрдасці і мяккасці, наяўнасці шыпячага і свісцячага адцення).

Фанетычныя (пазіцыйныя і камбінаторныя) змены зычных гукаў. Асіміляцыя і дысіміляцыя. Фанетычнае падаўжэнне зычных. Адрозненне падаўжэння ад марфалагічнага падваення. Змена [в], [л] на [ў]. Дзеканне і цеканне. Іншыя змены зычных гукаў (дыярэза, эпентэза, метатэза, сцяжэнне). Фанетычныя і гістарычныя чаргаванні зычных гукаў.

Прыстаўныя галосныя і зычныя гукі.

Фанетычныя асаблівасці беларускай мовы ў параўнанні з рускай мовай.

Склад. Тыпы складоў. Прынцыпы складападзелу ў беларускай мове.

Націск. Тыпы слоўнага націску. Свабодны (разнамесны) і несвабодны (фіксаваны) націск. Рухомы і нерухомы націск. Асноўны і пабочны націск. Націск як сродак размежавання слоў і формаў слоў. Акцэнталагічныя варыянты.

Фанетычны разбор. Фанетычная транскрыпцыя.

3. Арфаэпія. Арфаэпія і яе задачы. Арфаэпічныя нормы і прычыны адхіленняў ад нормаў беларускага літаратурнага вымаўлення.

4. Графіка і арфаграфія. Графіка, яе змест і задачы. Пісьмо, віды пісьма. Беларускі алфавіт. Суадносіны літар і гукаў. Функцыі літар е, ё, ю, я, і. Абазначэнне мяккасці зычных на пісьме. Гукавы і складовы прынцыпы беларускай графікі.

Нялітарныя графічныя сродкі: апостраф, злучок, пунктуацыйныя знакі, знак націску, знак параграфа.

Арфаграфія, яе прадмет і задачы. Прынцыпы беларускай арфаграфіі.

5. Лексікалогія. Лексікалогія як раздзел мовазнаўства. Лексічны склад мовы. Адлюстраванне ў лексіцы нацыянальнай культуры і гісторыі. Безэквівалентная лексіка.

Слова як адзінка мовы. Функцыі слова. Слова і словаформа. Паняцце пра варыянты слова.

Лексічнае значэнне слова. Паўназначныя і непаўназначныя словы. Тыпы лексічных значэнняў слова: матываваныя і нематываваныя, свабодныя і звязаныя, прамыя і пераносныя. Асноўныя тыпы пераносных значэнняў: метафара, метанімія, сінекдаха.

Віды семантычных адносін у лексіцы: сінанімічныя, антанімічныя, аманімічныя, паранімічныя; тэматычныя, гіпанімічныя (рода-відавныя).

Лексіка сучаснай беларускай мовы паводле паходжання. Уласнабеларуская лексіка.

Запазычаныя словы ў беларускай мове. Прычыны і шляхі запазычання. Прыметы запазычаных слоў. Запазычанні са славянскіх (польскай, рускай, украінскай і інш.) і неславянскіх моў (лацінскай, грэчаскай, нямецкай, французскай і інш.). Фанетычнае і марфалагічнае асваенне запазычаных слоў. Экзатызмы і варварызмы. Інтэрнацыяналізмы. Калькі (поўныя і няпоўныя, словаўтваральныя і семантычныя).

Класіфікацыі беларускай лексікі паводле сферы, частаты ўжывання і стылістычнай афарбоўкі.

6. Фразеалогія. Крыніцы ўзнікнення беларускай фразеалогіі. Асаблівасці перакладу фразеалагізмаў з рускай мовы на беларускую.

Прыказкі, устойлівыя параўнанні. Крылатыя словы, афарызмы. Перыфразы. Фразеалагічныя слоўнікі.

7. Лексікаграфія. Практычнае значэнне слоўнікаў (фіксацыя і апісанне лексікі, замацаванне літаратурных нормаў, павышэнне культуры маўлення).

Беларускія энцыклапедычныя і лінгвістычныя слоўнікі. Будова слоўнікавага артыкула ў энцыклапедычных і лінгвістычных слоўніках.

8. Марфеміка. Марфеміка як вучэнне аб марфемах. Паняцце марфемы. Адметныя адзнакі марфемы (паўтаральнасць, непадзельнасць, значымасць). Слова і марфема. Тыпы марфем.

Аснова слова і яе тыпы (вытворная і невытворная, перарывістая і неперарывістая, суплетыўная асновы). Канчатак, яго роля ў слове. Нулявы канчатак.

Корань слова. Варыянты кораня. Свабодныя і звязаныя карані.

Афіксы (прыстаўка (прэфікс), суфікс, постфікс, інтэрфікс). Словаўтваральныя і формаўтваральныя афіксы.

Змены ў марфемнай будове слова ў выніку гістарычнага развіцця мовы: апрошчанне, перараскладанне.

Марфемны разбор слова.

9. Словаўтварэнне. Словаўтварэнне, яго прадмет і задачы. Вытворнае і зыходнае словы. Утваральная аснова і словаўтваральны фармант. Словаўтваральны ланцужок, словаўтваральнае гняздо.

Асноўныя спосабы ўтварэння слоў у беларускай мове. Марфемнае словаўтварэнне (афіксацыя, бязафікснае ўтварэнне). Разнавіднасці афіксацыі. Складанне і яго разнавіднасці. Лексіка-семантычны і марфалага-сінтаксічны спосабы.

Словаўтваральны разбор.

10. Марфалогія. Марфалогія як раздзел граматыкі, яе прадмет і задачы. Асноўныя паняцці марфалогіі (граматычнае значэнне, граматычная форма і граматычная катэгорыя).

Часціны мовы як лексіка-граматычныя класы слоў. Прынцыпы выдзялення і аб'яднання слоў у часціны мовы. Сістэма часцін мовы ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Пераходныя з'явы ў сістэме часцін мовы.

10.1. Назоўнік. Назоўнік як часціна мовы. Лексіка-семантычныя групы назоўнікаў. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў: агульныя і ўласныя, адушаўлёныя і неадушаўлёныя, асабовыя, канкрэтныя і абстрактныя, зборныя, адзінкавыя, рэчыўныя.

Граматычныя катэгорыі назоўніка: род, лік, склон.

Катэгорыя роду назоўніка. Вызначэнне граматычнага роду назоўнікаў паводле марфалагічных, сінтаксічных, семантычных прымет. Назоўнікі мужчынскага, жаночага, ніякага роду. Назоўнікі агульнага роду. Вызначэнне роду нескланяльных назоўнікаў і абрэвіатур. Несупадзенне роду некаторых аднакарэнных назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя ліку назоўнікаў, формы яе выражэння. Назоўнікі з суадноснымі і несуадноснымі формамі ліку. Несупадзенне ліку некаторых аднакарэнных назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя склону назоўнікаў. Сістэма склонаў у сучаснай беларускай мове.

Скланенне назоўнікаў у сучаснай беларускай мове. Тыпы скланення назоўнікаў. Парадыгмы скланення назоўнікаў.

Залежнасць склонавых канчаткаў назоўнікаў ад тыпу скланення, асновы слова, націску, лексічнага значэння. Назоўнікі першага, другога і трэцяга скланенняў, парадыгма іх скланення. Скланенне назоўнікаў у множным ліку. Варыянты склонавых канчаткаў назоўнікаў у множным ліку. Рознаскланяльныя назоўнікі. Нескланяльныя назоўнікі. Назоўнікі ад'ектыўнага і змешанага тыпу скланення.

Скланенне асабовых імёнаў, прозвішчаў і геаграфічных назваў.

Словаўтварэнне і правапіс назоўнікаў.

Марфалагічны разбор назоўнікаў.

10.2. Прыметнік. Прыметнік як часціна мовы. Катэгорыі роду, ліку, склону прыметніка. Лексіка-семантычныя групы прыметнікаў.

Лексіка-граматычныя разрады прыметнікаў. Якасныя прыметнікі, іх значэнне і граматычныя асаблівасці. Адносныя прыметнікі, іх значэнне і граматычныя асаблівасці. Прыналежныя прыметнікі, іх значэнне і граматычныя асаблівасці. Пераход прыметнікаў з аднаго разраду ў другі.

Поўныя і кароткія формы прыметнікаў.

Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх значэнне і ўтварэнне. Суплетыўныя формы. Асаблівасці ўтварэння формаў ступеняў параўнання ў беларускай і рускай мовах. Формы суб'ектыўнай ацэнкі якасных прыметнікаў.

Скланенне якасных, адносных і прыналежных прыметнікаў. Варыянтныя канчаткі прыметнікаў жаночага роду ў родным і творным склонах адзіночнага ліку. Асаблівасці скланення прыналежных прыметнікаў.

Словаўтварэнне і правапіс прыметнікаў.

Марфалагічны разбор прыметнікаў.

10.3. Лічэбнік. Лічэбнік як часціна мовы. Разрады лічэбнікаў паводле значэння. Разрады лічэбнікаў паводле структуры: простыя, складаныя і састаўныя лічэбнікі. Скланенне лічэбнікаў розных разрадаў. Сінтаксічная сувязь лічэбнікаў з назоўнікамі. Асаблівасці ўжывання лічэбнікаў з назоўнікамі ў беларускай мове ў параўнанні з рускай мовай.

Словы з няпэўна-колькасным значэннем.

Правапіс лічэбнікаў.

Марфалагічны разбор лічэбнікаў.

10.4. Займеннік. Займеннік як часціна мовы. Групы займеннікаў па суадноснасці з іншымі часцінамі мовы: займеннікі-назоўнікі, займеннікі-прыметнікі, займеннікі-лічэбнікі. Разрады займеннікаў паводле іх значэння: асабовыя, зваротны, прыналежныя, указальныя, азначальныя, пытальныя, адносныя, адмоўныя, няпэўныя. Лексіка-граматычная характарыстыка займеннікаў розных разрадаў. Скланенне займеннікаў, іх правапіс.

Марфалагічны разбор займеннікаў.

10.5. Дзеяслоў. Дзеяслоў як часціна мовы. Сістэма дзеяслоўных формаў. Спрагальныя і неспрагальныя, зменныя і нязменныя дзеяслоўныя формы.

Неазначальная форма дзеяслова (інфінітыў), яе граматычныя катэгорыі і сінтаксічная функцыя. Суфіксы неазначальнай формы дзеяслова.

Дзве асновы дзеяслова: аснова інфінітыва і аснова цяперашняга (будучага простага) часу. Утварэнне дзеяслоўных формаў ад асновы інфінітыва і асновы цяперашняга (будучага простага) часу.

Катэгорыя трывання дзеяслова. Дзеясловы закончанага і незакончанага трывання. Суадносныя трывальныя пары і спосабы іх утварэння. Няпарныя (аднатрывальныя) дзеясловы. Дзеясловы са значэннем закончанага і незакончанага трывання (двухтывальныя).

Пераходныя і непераходныя дзеясловы. Зваротныя дзеясловы, іх значэнні.

Катэгорыя стану дзеяслова. Стан і пераходнасць. Стан і зваротнасць. Дзеясловы незалежнага стану. Дзеясловы залежнага стану.

Катэгорыя ладу. Сувязь паміж катэгорыямі ладу і часу. Абвесны лад. Загадны лад. Утварэнне формаў загаднага ладу. Умоўны лад. Утварэнне і значэнне ўмоўнага ладу.

Катэгорыя часу. Сувязь паміж катэгорыямі трывання і часу. Формы цяперашняга, прошлага і будучага часу, іх утварэнне і значэнне.

Катэгорыя асобы. Формы асобы, іх значэнне і ўжыванне. Сувязь катэгорыі асобы з катэгорыямі ладу і часу. Безасабовыя дзеясловы, іх семантычныя і граматычныя асаблівасці. Асабовыя дзеясловы ў значэнні безасабовых.

Спражэнне дзеясловаў. Першае і другое спражэнні. Рознаспрагальныя і нетэматычныя дзеясловы. Спосабы вызначэння спражэння.

Словаўтварэнне і правапіс дзеясловаў. Марфалагічны разбор інфінітыва і асабовых формаў дзеяслова.

10.6. Дзеепрыметнік. Дзеепрыметнік як форма дзеяслова. Дзеяслоўныя прыметы дзеепрыметніка (стан, трыванне, час; дзеяслоўнае кіраванне назоўнікамі; агульнасць асноў). Рысы прыметніка ў дзеепрыметніках (катэгорыі роду, ліку, склону). Поўная і кароткая формы дзеепрыметніка.

Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, іх утварэнне. Асаблівасці ўжывання дзеепрыметнікаў у сучаснай беларускай мове (у параўнанні з рускай).

Марфалагічны разбор дзеепрыметнікаў.

10.7. Дзеепрыслоўе. Дзеепрыслоўе як форма дзеяслова. Дзеяслоўныя прыметы дзеепрыслоўя (трыванне, стан; дзеяслоўнае кіраванне назоўнікамі; агульнасць асновы; зваротнасць). Прыметы прыслоўя ў дзеепрыслоўях. Дзеепрыслоўі закончанага і незакончанага трывання, іх утварэнне. Правілы ўжывання дзеепрыслоўяў.

Марфалагічны разбор дзеепрыслоўяў.

10.8. Прыслоўе. Безасабова-прэдыкатыўныя словы. Прыслоўе як часціна мовы. Разрады прыслоўяў паводле значэння: азначальныя (якасныя, колькасныя, спосабу дзеяння, параўнання, сумеснасці) і акалічнасныя (месца, часу, прычыны, мэты). Знамянальныя і займеннікавыя прыслоўі. Ступені параўнання, формы суб'ектыўнай ацэнкі якасных прыслоўяў. Утварэнне прыслоўяў ад розных часцін мовы. Правапіс прыслоўяў.

Марфалагічны разбор прыслоўяў.

Безасабова-прэдыкатыўныя словы (словы катэгорыі стану). Лексічнае значэнне, граматычныя катэгорыі і сінтаксічная функцыя безасабова-прэдыкатыўных слоў. Суадноснасць безасабова-прэдыкатыўных слоў з рознымі часцінамі мовы. Погляды на безасабова-прэдыкатыўныя словы ў лінгвістычнай літаратуры.

Марфалагічны разбор безасабова-прэдыкатыўных слоў.

10.9. Лексіка-граматычныя разрады слоў, якія не адносяцца да самастойных і службовых часцін мовы.

Мадальныя словы. Месца мадальных слоў у сістэме часцін мовы. Разрады мадальных слоў паводле значэння і суадноснасці з іншымі часцінамі мовы, іх роля ў сказе.

Марфалагічны разбор мадальных слоў.

Выклічнік. Выклічнік як часціна мовы. Месца выклічнікаў сярод іншых часцін мовы. Разрады выклічнікаў паводле значэння (эмацыянальныя, волевыяўленчыя, моўнага этыкету) і паходжання (вытворныя і невытворныя).

Гукапераймальныя словы.

Марфалагічны разбор выклічнікаў.

10.10. Службовыя часціны мовы.

Прыназоўнік як службовая часціна мовы. Значэнне і граматычныя функцыі прыназоўнікаў. Разрады прыназоўнікаў паводле паходжання: невытворныя, вытворныя. Разрады прыназоўнікаў паводле структуры: простыя, складаныя і састаўныя. Правапіс прыназоўнікаў.

Марфалагічны разбор прыназоўнікаў.

Злучнік як службовая часціна мовы. Разрады злучнікаў паводле паходжання і ўтварэння (невытворныя, вытворныя), паводле ўжывання (адзіночныя, паўторныя, парныя), паводле структуры (простыя і састаўныя), паводле функцыянальнага прызначэння (злучальныя, падпарадкавальныя). Разрады злучальных і падпарадкавальных злучнікаў. Злучнікі і злучальныя словы.

Марфалагічны разбор злучнікаў.

Часціца як службовая часціна мовы. Разрады часціц паводле паходжання і саставу. Разрады часціц паводле функцыянальнага значэння (сэнсавыя, мадальныя, эмацыянальныя, формаўтваральныя). Правапіс часціц. Ужыванне часціц *не* і *ні* з рознымі часцінамі мовы.

Марфалагічны разбор часціц.

11. Сінтаксіс. Сінтаксіс, яго змест і задачы. Сувязь сінтаксісу з іншымі раздзеламі мовазнаўства. Асноўныя сінтаксічныя адзінкі. Віды сінтаксічнай сувязі (злучэнне і падпарадкаванне).

11.1 Словазлучэнне. Словазлучэнне як сінтаксічная адзінка. Асноўныя прыметы словазлучэння.

Класіфікацыя словазлучэнняў паводле ступені спаянасці кампанентаў (свабодныя і сінтаксічна непадзельныя); паводле структуры (простыя і складаныя); паводле марфалагічнага выражэння галоўнага кампанента (іменныя, дзеяслоўныя, прыслоўныя); паводле сэнсавых адносін паміж кампанентамі (аб'ектныя, суб'ектныя, азначальныя, акалічнасныя). Віды падпарадкавальнай сінтаксічнай сувязі слоў у словазлучэнні: дапасаванне (поўнае і няпоўнае), кіраванне (беспрыназоўнікавае і прыназоўнікавае, моцнае і слабае), прымыканне. Асаблівасці беларускага кіравання.

Сінтаксічны разбор словазлучэнняў.

11.2. Сказ. Тыпы сказаў. Сказ як сінтаксічная адзінка. Камунікатыўнасць, прэдыкатыўнасць, мадальнасць, сэнсавая завершанасць і інтанацыйная афармленасць як асноўныя прыметы сказа. Тыпы сказаў паводле мэты выказвання; паводле эмацыянальнай афарбоўкі; паводле адносін выказвання да рэчаіснасці; паводле граматычнай структуры.

11.3. Просты сказ. Двухсастаўныя сказы. Аснова простага двухсастаўнага сказа. Галоўныя і даданыя члены сказа. Марфалагізаваныя і немарфалагізаваныя члены сказа.

Дзейнік двухсастаўнага сказа, яго тыпы (просты, складаны, састаўны). Спосабы выражэння дзейніка.

Выказнік двухсастаўнага сказа, яго тыпы (просты, складаны, састаўны). Спосабы выражэння выказніка. Звязкі, іх тыпы.

Каардынацыя выказніка з дзейнікам. Працяжнік паміж дзейнікам і выказнікам.

Дапаўненне. Прамыя і ўскосныя дапаўненні, спосабы іх выражэння. Прыдзеяслоўныя, прыйменныя і прыадвербіяльныя дапаўненні.

Азначэнне. Дапасаваныя і недапасаваныя азначэнні, спосабы іх выражэння. Прыдатак як разнавіднасць дапасаванага азначэння. Адзіночныя і развітыя прыдаткі, спосабы іх выражэння. Размежаванне прыдатка і паяснёнага назоўніка.

Акалічнасць. Віды акалічнасцей, спосабы іх выражэння. Размежаванне немарфалагізаваных членаў сказа.

Парадак членаў сказа ў простым сказе.

Аднасастаўныя сказы. Структурна-семантычная спецыфіка аднасастаўных сказаў. Галоўны член аднасастаўнага сказа. Тыпы аднасастаўных сказаў.

Сінтаксічна непадзельныя сказы, іх разнавіднасці (сцвярджалыя і адмоўныя; апавядальныя, пыталыя, пабуджалыя). Адрозненне сінтаксічна непадзельных сказаў ад аднаслоўных членных сказаў.

Няпоўныя сказы. Разнавіднасці няпоўных сказаў (сітуацыйныя, кантэкстуальныя і эліптычныя). Адрозненне няпоўных сказаў ад аднасастаўных. Выкарыстанне няпоўных сказаў у мове.

11.4. Ускладнены сказ. Агульная характарыстыка ўскладненага сказа. Сказы з аднароднымі членамі. Абагульняльныя словы пры аднародных членах сказа. Аднародныя і неаднародныя азначэнні. Знакі прыпынку пры аднародных членах сказа.

Сказы з адасобленымі членамі. Паняцце пра адасабленне. Умовы адасаблення дадanych членаў сказа. Адасабленне дапасаваных і недапасаваных азначэнняў, прыдаткаў, акалічнасцей, дапаўненняў і ўдакладняльных членаў сказа. Знакі прыпынку пры адасобленых членах сказа.

Сказы з параўнальнымі зваротамі. Структура і функцыя параўнальных зваротаў. Адасабленне параўнальных зваротаў. Знакі прыпынку пры параўнальных зваротах.

Сказы з пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі. Значэнне і функцыя пабочных слоў, словазлучэнняў і сказаў, іх выражэнне. Устаўныя словы, словазлучэнні і сказы. Адрозненне пабочных і ўстаўных канструкцый. Знакі прыпынку пры пабочных і ўстаўных словах, словазлучэннях і сказах.

Сказы са звароткам. Значэнне, спосабы выражэння і ўжыванне зваротка. Знакі прыпынку пры зваротку.

Сінтаксічны разбор простага сказа.

11.5. Складаны сказ. Складаназлучаны сказ. Складаны сказ як сінтаксічная адзінка. Адрозненне складанага сказа ад простага. Сэнсавае і інтанацыйнае адзінства частак складанага сказа. Тыпы адносін паміж часткамі складаных сказаў, сродкі іх выражэння. Злучэнне і падпарадкаванне ў складаным сказе. Прынцыпы класіфікацыі складаных сказаў. Тыпы складаных сказаў: злучнікавыя (складаназлучаныя і складаназалежныя) і бяззлучнікавыя.

Будова складаназлучаных сказаў. Класіфікацыя складаназлучаных сказаў: складаназлучаныя сказы са спалучальнымі, супастаўляльнымі, пералічальна-размеркавальнымі, далучальнымі часткамі. Сродкі сувязі частак у складаназлучаным сказе. Знакі прыпынку ў складаназлучаным сказе.

11.6. Складаназалежны сказ. Будова складаназалежных сказаў. Галоўная і даданая часткі. Сродкі сувязі даданай часткі з галоўнай (падпарадкавальныя злучнікі, злучальныя словы, інтанацыя і інш.). Размежаванне злучнікаў і злучальных слоў (адносных займеннікаў і займеннікавых прыслоўяў). Тыпы даданых частак складаназалежнага сказа: дзейнікавыя, выказнікавыя, азначальныя, дапаўняльныя, акалічнасныя (месца, часу, умовы, прычыны, мэты, уступкі, выніку, спосабу дзеяння, меры і ступені), параўнальныя, далучальныя.

Складаназалежныя сказы з некалькімі даданымі часткамі. Сузалежнае (паралельнае), паслядоўнае і змешанае падпарадкаванне даданых частак. Знакі прыпынку ў складаназалежным сказе.

11.7. Бяззлучнікавы складаны сказ. Будова бяззлучнікавых складаных сказаў. Бяззлучнікавыя сказы з аднатыпнымі і разнатыпнымі часткамі. Сэнсавыя адносіны паміж часткамі бяззлучнікавых складаных сказаў і спосабы іх выражэння. Знакі прыпынку ў бяззлучнікавых складаных сказах.

11.8. Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі. Разнавіднасці складаных сказаў з рознымі відамі сувязі. Знакі прыпынку ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі.

Сінтаксічны разбор складаных сказаў.

11.9. Чужая мова. Чужая мова і спосабы яе перадачы: простая, ускосная і няўласна-простая мова. Будова сказаў з простаай мовай. Правілы замены простаай мовы ўскоснай. Ужыванне і стылістычныя функцыі няўласна-простаай мовы. Знакі прыпынку пры простаай мове. Цытаты, іх афармленне на пісьме.

12. Пунктуацыя. Паняцце пунктуацыі. Класіфікацыя знакаў прыпынку (раздзяляльныя, выдзяляльныя). Функцыі знакаў прыпынку. Асноўныя правілы пастаноўкі знакаў прыпынку.

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

АСНОЎНАЯ ЛІТАРАТУРА

1. Андарала, Г. Ф. Беларуская мова : электронны вучэб.-метадычны комплекс па вучэб. дысцыпліне для спецыяльнасці 1-01 02 01 Пачатковая адукацыя [Электронны рэсурс] / Г. Ф. Андарала // Репозиторий БГПУ. – Рэжым доступу: <https://elib.bspu.by/handle/doc/11457>. – Дата доступу: 28.04.2021. (№ 1141919832 от 21.10.2019)

2. Сучасная беларуская літаратурная мова : вучэб. дапам. для студэнтаў устаноў выш. адукацыі па філалагічных спецыяльнасцях / Д. В. Дзятко [і інш.]. – Мінск : Вышэйшая школа, 2017. – 588 с.

ДАДАТКОВАЯ ЛІТАРАТУРА

1. Азарка, В. У. Беларуская мова: аналіз моўных адзінак : дапам. для студэнтаў выш. навуч. устаноў, якія навучаюцца па спецыяльнасцях: 1-01 02 01 Пачатковая адукацыя; 1-01 02 02 Пачатковая адукацыя. Дадатковая спецыяльнасць / В. У. Азарка, А. С. Васілеўская. – Мінск : БДПУ, 2011. – 116 с.

2. Грыгор'ева, Л. М. Сучасная беларуская мова: зб. практыкаванняў : вучэб. дапам. для студэнтаў выш. навуч. устаноў па спецыяльнасці "Пачатковая адукацыя" / Л. М. Грыгор'ева, Г. Ф. Андарала. – Мінск : Выш. школа, 2010. – 368 с.

3. Кароткая граматыка беларускай мовы : у 2 ч. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; пад рэд. А. А. Лукашанца. – Мінск : Беларус. навука, 2007–2009. – 2 ч.

4. Сучасная беларуская мова : вучэб. дапам. для студэнтаў спецыяльнасці "Пачатковая адукацыя" ўстаноў, якія забяспечваюць атрыманне выш. адукацыі / Л. М. Грыгор'ева [і інш.]. – 4-е выд. – Мінск : Вышэйшая школа, 2011. – 621 с.

СЛОЎНІКІ

1. Арашонкава, Г. У. Кіраванне ў беларускай і рускай мовах : слоўнік-даведнік / Г. У. Арашонкава, В. П. Лемцюгова. – Мінск : Выш. школа, 1991. – 303 с.

2. Арашонкава, Г. У. Слоўнік цяжкасцей беларускай мовы: правапіс, вымаўленне, націск, словазмяненне, словаўжыванне / Г. У. Арашонкава, В. П. Лемцюгова. – Мінск : Радыёла-плюс, 2005. – 445 с.

3. Бардовіч, А. М. Марфемны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, Л. М. Шакун. – 2-е выд. – Мінск : Выш. школа, 1989. – 718 с.

4. Бардовіч, А. М. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы : вучэб. дапам. для агульнаадукац. шк., ліцэяў, гімназій / А. М. Бардовіч, М. М. Круталевіч, А. А. Лукашанец. – Мінск : Беларус. навука, 2000. – 413 с.

5. Бардовіч, А. М. Школьны марфемны слоўнік беларускай мовы: дапам. для ўстаноў, якія забяспечваюць атрыманне агул. сярэдняй адукацыі / А. М. Бардовіч, Л. С. Мормыш, Л. М. Шакун. – 2-е выд. – Мінск : Аверсэв,

2006. – 495 с.

6. Бардовіч, А. М. Школьны словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, М. М. Круталевіч, А. А. Лукашанец. – Мінск : Аверсэв, 2006. – 511 с.

7. Беларуска-рускі слоўнік : у 3 т. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы ; рэдкал.: А. А. Лукашанец (гал. рэд.) [і інш.]. – 4-е выд., перапрацаванае і дапоўненае. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 2012. – 3 т.

8. Беларуская мова : энцыкл. / Беларус. Энцыкл. ; пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск : БелЭС, 1994. – 665 с.

9. Беларускі арфаграфічны слоўнік: новае арфаграфічнае напісанне / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы. – 3-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2012. – 694 с.

10. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў : у 2-х т. / А. М. Булыка. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 1999. – 2 т.

11. Гістарычны слоўнік беларускай мовы : 37 вып. / Акад. навук Беларус. ССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982–2010. – 37 вып.

12. Грабчыкаў, С. М. Слоўнік паронімаў беларускай мовы / С. М. Грабчыкаў. – Мінск : Нар. асвета, 1994. – 478 с.

13. Граматычны слоўнік дзеяслова / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – 1151 с.

14. Граматычны слоўнік назоўніка: А – Я / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – 1245 с.

15. Граматычны слоўнік прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя: А – Я / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – 1135 с.

16. Клышка, М. К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М. К. Клышка. – Мінск : ПУП “Радыёла-плюс”, 2005. – 670 с.

17. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 2008. – 2 т.

18. Русско-белорусский словарь : в 3 т. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т языка и літаратуры ім. Я. Коласа і Я. Купалы. – 10-е изд. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 2012. – 3 т.

19. Слоўнік беларускай мовы / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск : Беларус. навука, 2012. – 916 с.

20. Старычонок, В. Д. Слоўнік амонімаў беларускай мовы / В. Д. Старычонок. – Мінск : Выш. школа, 1991. – 254 с.

21. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. – Мінск : Выш. школа, 1990. – 220 с.

22. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т.

23. Уласевіч, В. І. Беларуска-рускі тлумачальны слоўнік новых слоў і новых значэнняў слоў / В. І. Уласевіч, Н. М. Даўгулевіч. – Мінск : Аверсэв, 2013. – 251 с.

24. Шкраба, І. Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі: (у рускамоўным дачыненні) / І. Р. Шкраба. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 2008. – 318 с.

25. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы : у 14 т. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск : Беларус. навука, 1978–2017. – Т. 1–14.

РЭКАМЕНДАВАНЫЯ ФОРМЫ І МЕТАДЫ НАВУЧАННЯ

Асноўнымі метадамі (формамі) навучання з'яўляюцца: метады праблемнага навучання, інтэрактыўныя метады, параўнальны метады, выкарыстанне тэхналогій вучэбна-даследчай дзейнасці, камунікатыўных сітуацыйных практыкаванняў.

ПЕРАЛІК РЭКАМЕНДАВАНЫХ СРОДКАЎ ДЫЯГНОСТЫКІ

Для дыягностыкі кампетэнцый, выяўлення вучэбных дасягненняў студэнтаў у працэсе вывучэння вучэбнай дысцыпліны “Беларуская мова” прадугледжваецца прамежкавая і выніковая ацэнка.

Для кантролю якасці засваення ведаў па вучэбнай дысцыпліне рэкамендуецца наступныя дыягнастычны інструментарый:

- тэст вучэбных дасягненняў,
- дыктант,
- кантрольная работа,
- вуснае і пісьмовае паведамленні,
- залік,
- экзамен.

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ПА АРГАНІЗАЦЫІ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ СТУДЭНТАЎ

Для самастойнай работы студэнтаў прапануюцца заданні па тэмах, асноўны матэрыял якіх разгледжаны на аўдыторных занятках, індывідуальныя заданні, закліканыя пашырыць кругагляд студэнтаў, паглыбіць іх веды, развіць уменні даследчай дзейнасці, праявіць элементы творчасці.

Пры вывучэнні дысцыпліны рэкамендуецца выкарыстоўваць наступныя формы самастойнай работы студэнтаў:

- падрыхтоўка і напісанне рэфератаў, анатацый, эсэ і іншых пісьмовых работ;
- падбор і аналіз літаратурных крыніц;
- распрацоўка і складанне схем, табліц;
- выкананне практыкаванняў.